

dr hab. Ewa Kantowicz Prof. UWM
Katedra Pedagogiki Społecznej
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Małgorzaty Nermend
pt. „Wolontariat młodzieży w liceum ogólnokształcącym”**

przygotowanej pod kierunkiem **Prof. zw. dr hab. Barbary Kromolickiej**
na Wydziale Humanistycznym, w Instytucie Pedagogiki
Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Nermend wpisuje się w obszar badań pedagogicznych nad wolontariatem, jako ważnym obszarem działań społeczno-pedagogicznych. Aktywność społeczna młodzieży w kołach naukowych, organizacjach i stowarzyszeniach, ma kapitalne znaczenie edukacyjne i staje się przestrzenią kształtowania kompetencji społecznych oraz doświadczeń, które sprzyjają procesowi stawania się odpowiedzialnym członkiem demokratycznego społeczeństwa. Już sto lat temu polska prekursorka pedagogiki społecznej - Helena Radlińska zwracała uwagę na istotę wolontariatu, identyfikując go z działalnością prowadzoną siłami społecznymi przez państwo, samorządy, organizacje społeczne, a ukierunkowaną na realizację celów społecznych (Radlińska, 1961, s.378).

Dziś wolontariat, staje się ważnym elementem życia publicznego, które wymaga jakościowych przeobrażeń ku dojrzałości i kształtowania społecznej świadomości. Specyficzne cechy wolontariatu są kojarzone głównie z faktem, iż w centrum zainteresowania jest człowiek potrzebujący pomocy, dlatego też często kojarzony jest z działaniem wspierającym na rzecz innych ludzi znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych.

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2012 r. poz. 977, zał. nr 4) podkreśla się, że: „w procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu...”(praca s. 6-7) Warto podkreślić, że w rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej,

postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji, a wolontariat szkolny, który został wymieniony w nowej podstawie programowej z dnia 14 lutego 2017 roku, jak najbardziej wpisuje się w model wszechstronnego kształcenia – dla i w społeczności.

Oryginalność pracy i jej znaczenie naukowe

Chociaż kategoria wolontariatu inspirowa wielu badaczy, to nadal podejmowane są nieliczne próby badań empirycznych w tym obszarze. Toteż przedmiotowa dysertacja jest przedsięwzięciem ważnym i wypełnia lukę w istniejących badaniach społeczno-pedagogicznych, które eksplorują problematykę wychowawczych aspektów wolontariatu oraz roli szkoły w kształtowaniu wiedzy i postaw wobec działań wspierających środowisko i ukierunkowanych na pomoc międzyludzką.

W mojej ocenie, szczególnie istotne jest tu przyjęcie przez Autorkę dysertacji perspektywy pedagogicznej, w której wolontariat jest zjawiskiem usytuowanym w przestrzeni społecznej, kulturowej i edukacyjnej, stając się przedmiotem dyskursu publicznego, ale również przedmiotem zainteresowań wielu instytucji wychowawczych.

Warto zauważyć, że wielowymiarowa analiza działań wspierających oraz złożony proces wychowania do aktywności społecznej i brania odpowiedzialności za drugiego człowieka – niesie zarówno w opisie, jak i ocenie tego procesu ryzyko błędu poznawczo-etycznego. Toteż kluczowa staje się tu postawa Badaczki, która wymagała od Niej jako pedagoga i profesjonalisty zaangażowanego w działania wolontariackie, uwolnienia się od wielu ograniczeń.

Zasadniczym atutem przedłożonej do recenzji pracy jest zwrócenie uwagi na wieloaspektowość zagadnień związanych z wychowaniem i promowaniem wolontariatu w szkole średniej. Praca uzupełnia istniejące diagnozy, ukazując zjawisko wolontariatu w szkole: jego źródła, etapy i formy oraz opisując strategie edukacyjno-społeczne sprzyjające popularyzacji aktywności wolontariackiej wśród uczniów i nauczycieli.

Z perspektywy praktyki edukacyjnej, praca wskazuje na ważne aspekty wychowania, czasu wolnego uczniów i aktywizacji społecznej w środowisku liceum ogólnokształcącego. Na szczególną uwagę zasługuje opracowany, autorski program działań edukacyjnych, które mogą przyczynić się do lepszej organizacji wolontariatu w

liceach ogólnokształcących - odpowiadający potrzebom młodzieży i nauczycieli i budujący wyższą świadomość społeczną w zakresie wolontariatu.

Zasadność i komplementarność przedstawionych w rozprawie podstaw teoretycznych oraz poziom wiedzy ogólnej Autorki w zakresie podejmowanego tematu

Rozprawa składa się z wprowadzenia i trzech komplementarnych rozdziałów: pierwszy określający ramy teoretyczne dysertacji (138 stron razem z 8 - stronicowym wprowadzeniem); drugi rozdział metodologiczny (17 stron) oraz rozdziału, który przedstawia analizę i interpretację wyników badań (94 strony) oraz obszernego podsumowania i wniosków końcowych (43 strony). Całość zamyka bibliografia, zawierająca polskie, jak i obcojęzyczne materiały źródłowe oraz opracowania (20 stron), netografia, spis rysunków, tabel i wykresów, streszczenie oraz załączniki (kwestionariusze ankiet). Całość pracy obejmuje 345 stron.

Konstrukcja pracy jest typowa dla tego typu dysertacji i obejmuje część teoretyczną, metodologiczną i empiryczną. Niemniej jednak zauważam, że nie zostały zachowane właściwe proporcje między poszczególnymi częściami (zbyt rozbudowana część teoretyczna, a stosunkowo krótka część metodologiczna). Część empiryczna nie budzi zastrzeżeń.

W rozdziale pierwszym omówiono podstawowe kwestie i kategorie pojęciowe – istotne z perspektywy przedmiotu i celów badań. W rozdziale drugim przybliżono metodologiczne założenia badań własnych, a kolejny rozdział trzeci zawiera interpretację wyników przeprowadzonych badań wśród dwóch grup, jakimi byli uczniowie i nauczyciele szkół licealnych na terenie miasta Szczecin. W podsumowaniu zamieszczono wnioski z przeprowadzonych badań empirycznych, odnosząc je do zastanych badań oraz autorskie postulaty wychowawczo-organizacyjne, usprawniające wdrażanie wolontariatu w szkołach liceum ogólnokształcącego.

We wprowadzeniu Autorka przybliżyła swój przedmiot zainteresowań badawczych, w perspektywie wyzwań edukacyjnych XXI wieku oraz założeń programowych wychowania do wolontariatu i miejsca wolontariatu w kształtowaniu kompetencji społecznych uczniów.

Część teoretyczna została przedstawiona w obszernym rozdziale pierwszym pt: *Aktywność społeczna jako warunek rozwoju człowieka i społeczeństwa*, który składa się z czterech komplementarnych podrozdziałów.

Otwiera go podrozdział pierwszy, który poświęcono analizie społecznego i wspólnotowego charakteru człowieka. Zawiera on rozważania nad znaczeniem działania człowieka w odniesieniu do filozofii personalistycznej, która w centrum stawia osobę, wskazując na jej niepowtarzalność, prawo do wyboru i decydowania o sobie oraz prawo do rozwoju i doskonalenia. Przedstawiono w nim założenia filozofii Jozefa Tischnera, który zwraca uwagę na uczestnictwo w życiu społecznym drugiego człowieka i jego wartości. Poddano tu także analizie koncepcję Heleny Radlińskiej, ukazującą zdolności i możliwości tkwiące w każdym człowieku i wyrażające się w działaniu na rzecz przekształcania środowiska siłami społecznymi i wzajemne oddziaływania człowieka oraz środowiska.

Ważnym fragmentem jest podrozdział omawiający problematykę prospołeczności jako wyznacznika zachowań obywatelskich i działań prospołecznych. Autorka rozprawy przybliżyła w nim genezę wolontariatu, jego istotę, funkcje, formy oraz kodeks etyczny wolontariusza, a także raporty z badań dotyczących aktywności społecznej Polaków. Ukazano w nim regulacje prawne oraz rolę organizacji i programów realizowanych przez szkolne kluby wolontariatu, czy Erasmus + jako przestrzenie aktywności wolontariackiej.

W podrozdziale trzecim przedstawiono wolontariat w przestrzeni edukacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem: miejsca wolontariatu w szkole i procesie kształcenia; wychowawczych funkcji wolontariatu oraz źródeł motywacji do działań wolontariackich w świetle zastanych badań. Szczegółowym opisom poddano sylwetkę wolontariusza i przygotowanie do uczestnictwa w wolontariacie, a także walory wolontariatu w wychowaniu i kształceniu młodzieży.

W kolejnym podrozdziale przedstawiony został obraz młodzieży XXI wieku w świetle badań polskich: wartości w życiu młodzieży oraz czas wolny młodzieży. Szczegółowej analizie poddano specyfikę procesów wychowawczych i misję edukacyjną liceum ogólnokształcącego.

Rozdział drugi stanowi metodologiczne podstawy badań, przedstawiono w nim przedmiot badania, cele badawcze, sformułowano problem badawczy oraz omówiono metodę badawczą.

Rozdział trzeci poświęcony jest badaniom empirycznym. Cztery podrozdziały zawierają wyniki i analizę badań własnych. Piąty punkt poświęcony jest postulatowi pedagogicznemu zawierającym wnioski i wskazówki dla nauczycieli do dalszej pracy.

W rozdziale teoretycznym Autorka dysertacji wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu badań, a w niektórych fragmentach pracy nawet zbyt szczegółowo zdefiniowane zostały takie kategorie jak: edukacja-wychowanie; kształcenie, wartości, komunikacja, potrzeby. Poprzez koncentrację na tych pojęciach, nieco „zamazano” analizy bezpośrednio związane ze społeczną edukacją i wolontariatem. W zakończeniu niektórych podrozdziałów zabrakło krytycznej refleksji nad materiałami źródłowymi.

Pomimo tych drobnych uwag uważam, że w pierwszej części pracy udało się Pani mgr Małgorzacie Nermend dokonać interesującego przeglądu literatury i badań nad aktywnością społeczną jako warunkiem rozwoju człowieka oraz społeczeństwa, a także opisać podstawowe koncepcje i kategorie, niezbędne do stworzenia ram teoretycznych badań nad wolontariatem w liceum ogólnokształcącym.

Reasumując ocenę części teoretycznej pracy podkreślam, że Autorka dysertacji wykazała się dobrym poziomem wiedzy ogólnej w zakresie podejmowanego tematu oraz znajomości rozwiązań legislacyjnych i praktycznych w eksplorowanym przez nią obszarze.

Zasadność i poprawność przyjętych rozwiązań metodologicznych oraz zastosowanych procedur badawczych

Rozdział drugi to klasyczne ujęcie metodologicznych założeń badań własnych, w którym omówione zostały: typ, przedmiot i cele badań, problemy oraz zmienne i wskaźniki, a także strategię i metody, techniki oraz narzędzia badawcze. Autorka scharakteryzowała w nim także teren badań i zasady doboru próby badawczej oraz podzieliła się uwagami dotyczącymi opracowania materiału empirycznego.

W dysertacji przedmiotem badań uczyniono wolontariat organizowany w liceum ogólnokształcącym z perspektywy jego znaczenia w procesie edukacji. Badania określone zostały przez cele teoretyczne, poznawcze i praktyczne.

Celem teoretycznym stało się poszerzenie wiedzy o człowieku w działaniu społecznym oraz poszerzenie wiedzy o idei i współczesnym znaczeniu wolontariatu. Celem poznawczym było poznanie inicjatyw wolontariatu w liceach ogólnokształcących, poznanie zaangażowania młodzieży w wolontariat, poznanie walorów wolontariatu w edukacji szkolnej w opinii uczniów i nauczycieli oraz poznanie szans i barier rozwoju wolontariatu w edukacji w liceum ogólnokształcącym. Natomiast za cel praktyczny

dysertacji Autorka przyjęła wypracowanie wskazówek dla praktyk wolontariackich w liceach ogólnokształcących, możliwych do zrealizowania w przestrzeni edukacyjnej.

Dobrze sformułowane cele teoretyczne, poznawcze i praktyczne umożliwiły sprecyzowanie problemów badawczych. Główny problem badawczy pracy przybrał formę pytania: Jakie znaczenie ma wolontariat w procesie edukacji młodzieży w liceach ogólnokształcących? Problemy szczegółowe brzmiały: 1. Jakie inicjatywy wolontariackie podejmowane są w liceach ogólnokształcących? 2. Jak jest zaangażowanie młodzieży w wolontariat? 3. Jakie są walory wolontariatu w opinii uczniów i nauczycieli? Jakie są szanse i bariery rozwoju wolontariatu w edukacji w liceum ogólnokształcącym? Zarówno problem główny, jak i problemy szczegółowe zostały zdefiniowane poprawnie i stanowiły podstawę klasyfikacji zmiennych oraz wskaźników.

Zdefiniowane w badaniach problemy zdeterminowały wybór podejścia ilościowego. Badania ilościowe charakteryzuje przedstawienie wybranego fragmentu rzeczywistości w formie wartości liczbowych, które służą do opisu statystycznego oraz wyjaśniania relacji między zmiennymi. Ze względu na charakter problemów badawczych prawidłowo zaaplikowano badania sondażowe w formie kwestionariusza ankiety, który skierowano do nauczycieli i uczniów liceów ogólnokształcących.

W ocenianych badaniach zbiorowość generalną tworzyła zbiorowość uczniów uczęszczających do 21 liceów ogólnokształcących, dla których organem prowadzącym jest Gmina Miasto Szczecin, a która na dzień 10 września 2018 r. według danych zawartych w Systemie Informacji Oświatowej wynosiła 5897 osób. Druga zbiorowość to nauczyciele liceów ogólnokształcących prowadzonych przez Gminę-Miasto Szczecin, która obejmuje 806 nauczycieli. Przystępując do tego typu badań ważną okazała się metoda doboru próby. Przedmiotowe badania zrealizowano za pomocą doboru warstwowego z losowaniem dwustopniowym. Zasady tego doboru zostały dokładnie opisane w pracy (s. 157-162). Badaniami objęto młodzież i nauczycieli, zarówno angażującą się w działalność wolontariacką, jak i tych, którzy nie biorą aktywnego udziału w wolontariacie, ale chcieli wyrazić swoją opinię na ten temat. Badanie przeprowadzono w pięciu liceach ogólnokształcących w Szczecinie. Ogółem przebadano 250 uczniów i 20 nauczycieli, jednak ostatecznie do analizy badania zakwalifikowano 214 ankiet uczniów liceum ogólnokształcącego i 15 ankiet wypełnionych przez nauczycieli.

Oceniając zasadność i poprawność przyjętych rozwiązań metodologicznych stwierdzam, że zarówno główny problem badawczy, jak i problemy szczegółowe są adekwatne do wyznaczonych celów badań i zostały zdefiniowane poprawnie. Niemniej jednak szkoda, że Doktorantka nie sformułowała hipotez, które pełnią ważną funkcję korekcyjną w procesie badawczym. Szczególnie w badaniach ilościowych hipoteza stanowi podstawowe narzędzie ustalenia zakresu i środków działania w rozwiązywaniu problemów naukowych - operacjonalizując problemy, a także wyznaczając empiryczne warunki i wskaźniki ich rozwiązania. W przypadku ocenianych badań, które zostały wpisane w badania diagnostyczne z zastosowaniem metody ilościowej hipotezy mogły być formułowane, tym bardziej, że w części weryfikacyjnej Doktorantka odniosła swoje wyniki do innych badań. Technika badawcza została podporządkowana aplikowanej metodzie badań i pozwoliła na uzyskanie informacji, opinii i faktów związanych z wolontariatem w szkole licealnej. Zastosowanie strategii badań ilościowych zaowocowało także nową wiedzą pedagogiczną o prawidłowościach, szansach i barierach promowania wolontariatu w procesie edukacyjnym szkoły średniej. Analiza zebranych danych na podstawie kwestionariuszy ankiet została przeprowadzona poprawnie. W stopniu podstawowym wykorzystano także metody statystyczne (metody opisu statystycznego, rangowanie i porównywanie).

Reasumując, w części metodologicznej pracy Autorka wykazała się podstawową znajomością metodologii badań pedagogicznych, a wybór strategii badań ilościowych z zastosowaniem ankiet uważam za zasadne.

Charakter i poziom analiz empirycznych i wniosków badawczych oraz poziom ich prezentacji

Rozdział trzeci zawiera interpretację wyników przeprowadzonych badań wśród młodzieży licealnej i nauczycieli tych szkół, a analiza materiału empirycznego, została podporządkowana strukturze pól problemowych, czyniąc ją przejrzystą i logiczną.

W pierwszej części raportu Doktorantka referuje wyniki pomiarów ilościowych. W podrozdziale tym przybliżono z inicjatywy wolontariackie podejmowane w liceach ogólnokształcących ze szczególnym uwzględnieniem: okresu prowadzenia w liceum działań wolontariackich; form organizacji wolontariatu w liceum ogólnokształcącym; częstotliwości prowadzenia działań wolontariackich; obszarów działalności, w których realizowany jest wolontariat w liceum ogólnokształcącym; powodów podejmowania działań wolontariackich; miejsc podejmowanych działań wolontariackich; skali

inicjowania działań przez nauczycieli oraz doświadczeń nauczycieli związanych z wolontariatem.

Kolejny podrozdział koncentruje się na opisie zaangażowania młodzieży liceum ogólnokształcącego w wolontariat w aspekcie: nastawienia prospołecznego młodzieży licealnej; źródeł informacji o idei wolontariatu i akcjach wśród młodzieży; wymiaru czasowego zaangażowania w wolontariat; form zaangażowania uczniów w wolontariat; oraz opinii innych uczniów o działaniach wolontariuszy.

Podrozdział trzeci rzeczowo określa walory wolontariatu w opinii młodzieży licealnej i nauczycieli pod kątem roli wolontariatu w procesie edukacji i wartości kształtowanych przez wolontariat, a także walorów i korzyści przypisywanych wolontariatowi.

W następnej części rozdziału empirycznego Doktorantka diagnozuje szanse i bariery rozwoju wolontariatu w edukacji w liceum ogólnokształcącym, a wśród nich: szanse rozwoju inicjatyw wolontariatu w liceum pojawiające się w ramach organizacji życia szkoły; szanse na promowanie wolontariatu poprzez nauczycieli; bariery wolontariatu tkwiące w organizacji życia liceum; bariery angażowania się w wolontariat młodzieży szkół licealnych oraz bariery w realizacji wolontariatu wskazywane przez nauczycieli.

Reasumując charakter i poziom analiz empirycznych, a także wniosków badawczych oraz poziom ich prezentacji stwierdzam, że znajomość problematyki badawczej i przestrzeni, w której prowadzono badania, pozwoliły na rzeczowe i trafne opisy oraz podsumowania. W mojej ocenie, Autorka dysertacji sprostała oczekiwaniom, ukazując swoje kompetencje zarówno na poziomie eksploracji literatury przedmiotu badań, jak i przeprowadzenia oraz analizy wyników badań. Empiryczna część pracy przedstawia interesujący obraz wolontariatu w środowisku uczniów i nauczycieli liceum ogólnokształcącego. Niezwykle ważny z perspektywy pedagogicznej jest podrozdział drugi i trzeci rozdziału czwartego, który przedstawia aksjologiczny wymiar aktywności wolontariackiej, prospołeczne postawy młodzieży oraz wartości kształtowane przez wolontariat. W części końcowej odnajdujemy szereg oryginalnych podsumowań, stanowiących wkład Doktorantki do wiedzy o wolontariacie, jak również wiedzy o formach aktywności społecznej młodzieży, zinterioryzowanych wartościach, a także szansach i barierach rozwoju wolontariatu w szkołach średnich.

Wnioski końcowe

Obecność wolontariatu w życiu społecznym wiąże się pośrednio z ideą demokracji, jej instytucji, strategii legislacyjnych i procedur ich wdrażania oraz udrażniania aktywności obywatelskiej. Jak wynika z różnorodnych rozwiązań legislacyjnych i programów - wolontariat staje się ważnym zadaniem szkół oraz uczelni wyższych, które koncentrują się na osobotwórczej edukacji i trosce o jakość człowieka wychowywanego. Szkoła, a szczególnie szkoła ogólnokształcąca (co udowodniły również badania podjęte w niniejszej pracy), jest jedną z tych organizacji, na której spoczywa ogromna odpowiedzialność wprowadzania uczniów w świat wartości, tradycji i przygotowania do różnych ról społecznych.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska niewątpliwie uzupełnia wiedzę pedagogiczną o determinantach aktywności społecznej młodzieży, walorach wolontariatu oraz roli szkoły w kształtowaniu postaw młodzieży wobec działań wolontariackich.

Tekst rozprawy doktorskiej pt. „*Wolontariat młodzieży w liceum ogólnokształcącym*” spełnia podstawowe wymogi doktoratu z zakresu pedagogiki, wypełniając kryteria nakreślone w art. 13 Ustawy o stopniach i tytułach naukowych z dnia 14 marca 2003 roku. Tym samym wnioskuję o dopuszczenie Autorki – Pani mgr Małgorzaty Nermend do dalszych etapów przewodu doktorskiego na Wydziale Humanistycznym w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie.

Olsztyn, 29 października 2019 r.

dr hab. Ewa Kantowicz Prof. UWM

